

OPĆA SINTAKTIČKA ZNAČENJA VIDSKO-VREMENSKIH OBLIKA

DOJČIL VOJVODIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK7/UDC: 808.1-56
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno:
Received 1990-02-12

U članku se, uz poseban kritički osvrt, iznose različiti pristupi pitanju proučavanja upotrebe i značenja glagolskih vremenskih oblika u slavenskim jezicima. Veći prostor posvećen je funkcionalnom izučavanju aktualno-temporalnih odnosa, koje, prema autoru, prevazilazi (i teorijski i praktično) poznatu "teoriju indikativa i relativa".

U radu se naročito ističe potreba da slavenskoj upotrebi vremenâ valja prilaziti na drugačiji način, nego što se prilazi upotrebi vremenâ u zapadnoevropskim jezicima, za koje je karakteristično slaganje vremenâ (*concordance des temps*), i to stoga što je za slavenske jezike karakteristična suprotna pojava - neslaganje vremena, koje je uvjetovano, prije svega, postojanjem vidske opozicije, tj. postojanjem, leksički i gramatički izraženih, kategorija svršenosti i nesvršenosti glagolske radnje.

Da li će glagolski oblici u slavenskim jezicima imati vremensko ili, pak, modalno značenje, zavisi, ističe autor, kako od leksičke i sintaktičke spojivosti riječi tako i od sposobnosti glagolskoga vida da utječe na izbor (razgraničenje) upotrebe tih oblika.

0. Uvodne napomene

Iako se na pitanju upotrebe i značenja glagolskih vremena u slavenskim jezicima radilo mnogo, iako je o njemu napisan čitav niz radova, iako su se oko njega veoma često ukrštala i lomila lingvistička koplja, ono još uvijek nije dovoljno proučeno. Čini se da je ovo pitanje (iako jedno od najvažnijih za svaki gramatički sistem, a posebno za slavenski) posljednjih godina ostalo izvan dometa aktualnih lingvističkih istraživanja, što ono, ni u kom slučaju, ne zaslužuje.

Danas je uvriježeno da se upotreba i značenja glagolskih vremena svode na dvije (odnosno tri) opće kategorije - indikativ, relativ (i modus). Nazivi i značenja tih kategorija se, kao što znamo, vežu za poznata slavistička imena 20. st., u prvom redu za ime A. Belića. O upotrebi vremenâ i određivanju njihovih osnovnih značenja, valja istaći, govorili su pojedini lingvisti i mnogo ranije (usp. P a u l 1880; L a G r a s s e r i e 1888; D e l b r ü c k 1897; B r u g m a n n 1904; S t a h l 1907).

Naš zadatak u ovom radu neće biti razmatranje svih dosadašnjih teorija o indikativu i relativu, već razmatranje onih učenja, koja su u proučavanju ovoga pitanja otišla najdalje. Najveći doprinos na ovom polju

dali su pojedini jugoslavenski i rusko-sovjetski lingvisti, čije rezultate ovdje upravo i namjeravamo iznijeti, s ciljem da dođemo do određenih premisa, od kojih bi bilo moguće poći ka daljoj razradi (odnosno primjeni) ovoga problema.

Da bi se odredila značenja glagolskih vremena treba imati jednu polaznu osnovu. Lingvisti su davno došli do zaključka da je ta osnova *trenutak govora* i na tome se dugo zadržali - sve dok se nisu pojavila i neka drugačija mišljenja.

1. Kritički osvrt

U okviru aspektoloških istraživanja ruskih lingvista u drugoj polovici 19. st. posebna pažnja posvećuje se proučavanju upotrebe glagolskih vremena. Tako, po prvi put, govori se o *apsolutnim* («absolutnye») i *relativnim* («otnositel'nye») vremenima u ruskom jeziku (Razmusen 1891: 26 i d.). Poznato je da je takva podjela karakteristična za neke neslavenske (tzv. bezvidske) jezike. L. Razmusen, primjenjujući ovakvu klasifikaciju vremenâ na ruski (dakle slavenski) jezik, govori, zapravo (premda ne i eksplicite), o zapadnoevropskom slaganju vremenâ (*concordance des temps*). Iako i Razmusen, kao i proučavaoci upotrebe vremenâ poslije njega, govori o trenutku govora kao osnovnom kriteriju za razlikovanje apsolutnih i relativnih vremena (1891: 27), iako dolazi do značenja glagolskih vremena do kojih će kasnije doći i drugi lingvisti (1891: 34-42), iako i on kaže da se relativna vremena odnose na neki drugi trenutak van trenutka govora, gdje su glavni odnosi prijevremenosti i poslijevremenosti (1891: 26-27), iako kaže da se apsolutna vremena mogu upotrebljavati umjesto relativnih (1891: 27, 47-106), njegov pristup ovom problemu po mnogočemu je specifičan i drugačije prirode, nego što je to slučaj sa pristupima lingvista poslije njega. On ovdje miješa zapadnoevropsku upotrebu relativnih vremena sa slavenskom upotrebom, što nije isto. Naime, slaganje vremenâ, kao čista vremenska pojava (od čega on u svom radu i polazi, a da to uopće ne primjećuje, koje je karakteristično za zapadnoevropske jezike, u pravilu je strano slavenskim jezicima.¹ Za slavenske jezike karakteristična je

¹ Da ova pojava ipak nije strana nekim slavenskim jezicima (ruskom i poljskom - makar i djelomično) pokazao je Kravar (1985). Ovu pojavu M. Kravar objašnjava utjecajem francuskog jezika u 18. i 19. st., jer je kao takva nepoznata staroruskom. Osim toga ona je karakteristična samo za književni jezik (u narodnim govorima je nema, a u pisanom jeziku je češća nego u govornom). Međutim, ni ovaj sintaktički galicizam ne može nam poslužiti kao opravdanje da o upotrebi glagolskih vremena govorimo na način kako to govori Razmusen (Galicizam, koji on, naravno, ne spominje); uostalom, i sam Kravar ističe da je takav pristup (tj. miješanje zapadnoevropske i slavenske upotrebe vremena) nedopustiv (1985: 250). - Usp. Novikova 1972, gdje se govori o slaganju vremenâ ne samo u ruskom i poljskom već i u ukrajinskom jeziku, ali

vidsko-vremenska upotreba glagolskih vremena, što potvrđuje i Razmusenova analiza primjera na ruskom jeziku i njihovih ekvivalenata u zapadnoevropskim jezicima. Međutim, ovaj lingvist, vršeći takvu, u osnovi metodološki dobro zamišljenu, analizu, propustio je, nažalost, priliku da do kraja sagleda njene rezultate (mogućnosti), koji su mogli poslužiti ne samo za izvođenje nekih teoretskih (općih) zaključaka o razlikama između slavenske i zapadnoevropske upotrebe vremenâ već i za temeljitije razgraničenje slavenskoga indikativa i relativa.

Principijelno razgraničenje indikativa i relativa u slavenskim jezicima (na materijalu hrvatskosrpskoga jezika) nalazimo najprije kod A. Belića. Međutim, i prije njega govori se o načelnim razlikama upotrebe vremenâ u hrvatskosrpskom jeziku, i to kroz pojmove kao što su: pripovjedanje, *spominjanje*, *priopćivanje* i *javljanje* (Maretić 1931: 529 i d.) ili *pripovjedanje* i *razgovor* (Musić 1926: 113). Treba dodati da ni Maretić ni Musić (koji je Maretićeve četiri sintaktičke kategorije sveo na dvije) ne razrađuju šire ovaj problem (a naročito to ne rade teorijski). Sam Belić odbacuje Musićevu podjelu, obrazlažući to na taj način što se u pripovjedanju (koje je obično Belićev sintaktički relativ) pojavljuje i razgovor (koji je obično Belićev sintaktički indikativ) i obrnuto (Belić 1927: 105).²

Belić u svom učenju predlaže dvojaku (a kasnije i trojaku) podjelu upotrebe vremenâ kroz pojmove indikativa i relativa (kasnije dodaje i modus), za čije određivanje prihvaća osnovu svojih prethodnika - *trenutak govora*. Pa, kad se radnja vremenski određuje »prema trenutku govora, prema govornom licu koje, sa svojim govorom pretstavlja sadašnjost«, onda je takva upotreba *indikativna* ili prava (Belić 1941: 356). A kad se radnja vremenski određuje prema nekom drugom trenutku (a ne prema trenutku govora), tj. »prema trenutku u prošlosti, ili budućnosti ili kako drugačije«, onda je to *relativna* ili nepravna upotreba vremenâ (1941: 369). Indikativnoj i relativnoj upotrebi vremenâ Belić je dodao i *modalnu* upotrebu - »kad se glagolski vremenski oblik ne upotrebljava u svojoj vremenskoj situaciji« (1939: 179).

se ova pojava ne uzima kao sintaktički galicizam, već se tvrdi da je nastala unutrašnjim razvojem jezika (kojemu se još dodaje i poseban stil stvaralaštva pojedinih pisaca). Međutim, argumenti (a to su rezultati istraživanja u ovom radu), koji bi trebali poslužiti kao osnova za takvu tvrdnju, samo potvrđuju (još jednom) mišljenje da je ova pojava (*concordance des temps*) u slavenskim jezicima nastala pod zapadnoevropskim utjecajem. Da je E. A. Novikova kojim slučajem za korpus koristila i govorni jezik (a ne samo književni), vjerojatno bi rezultati (takvog) istraživanja još više pokazali da je njena navedena tvrdnja neosnovana; usp. također Križičkova 1962: 21-22.

² Iako je Belić pravio razliku između svojeg »indikativa« - »relativa« i Musićevog »razgovora« - »pripovjedanja«, pojedini naši istraživači jezika ove termine u potpunosti poistovjećuju; usp. za ovo Jonke 1965: 416-419.

Sredinom ovoga stoljeća bilo je pokušaja da se Belićev »trenutak govora«, kao polazna osnova u određivanju općih sintaktičkih kategorija vremena, ospori, naročito u sovjetskoj lingvistici (Pospelov 1947; 1955). N. S. Pospelov predložio je novu polaznu osnovu za određivanje sintaktičkih kategorija - *sadašnjost kao sinteza*. Takva sadašnjost nije ograničena trenutkom govora, već ona obuhvaća i ono što prethodi i ono što slijedi. Pa, u odnosu na takvu sadašnjost »veza subjekta i radnje s objektivnim sadržajem realne stvarnosti može biti ili direktna, neposredna ili indirektna, relativna« (Pospelov 1955: 208; prijevod naš). U skladu s time on određuje što je to indikativna, a što relativna upotreba vremena »Pri prjamom upotreblenii glagol'nyh form vremeni dlja govorjaščego ustanavlivaetsja neposredstvennaja svjaz' subaekta dejstvija s obačktivnym soderžaniem real'noj dejstvitel'nosti v nastojaščem, prošlom ili buduščem. Pri reljativnom upotreblenii vremennyh form takaja svjaz' ustanavlivaetsja ne neposredstvenno, v 'nastojaščem', a otrešenno ot nastojaščego, v prošlom ili buduščem« (1955: 208).

Pospelov, dakle, ovakvu (nejednaku) upotrebu vremena vidi i određuje prema tome da li ta vremena označavaju ili ne označavaju realnu stvarnost. Ove definicije indikativa i relativa podsjećaju donekle na Musićeve »razgovor« i »pripovijedanje« (usp. Čović 1970: 617), s tim da su, za razliku od ovih posljednjih, teoretski razradene i dotjerane. Naime, Pospelov govori kako je indikativna upotreba u ruskom jeziku karakteristična, prije svega, za razgovor, dijalog i monolog, a relativna - za pripovijedanje o prošlosti (1955: 214). Naročitu potvrdu ovoga možemo vidjeti u jednom njegovom radu, gdje govori o dva plana iskazivanja: 1) *plan komunikacije* (plan slobodne govorne aktivnosti) i 2) *plan informacije*, koji je ograničen obavještenjem o događajima u pripovijedanju o prošlosti, s time što registrira ono što se dešava u sadašnjosti i programira ono što će uslijediti, doći, tj. koje će se dogoditi u budućnosti (1966: 17).³

Jedan od učenika A. Belića, M. Stevanović, svoju teoriju o ovom pitanju direktno nastavlja na učiteljevo učenje o indikativu i relativu, koje zatim detaljno razrađuje i produbljuje. Kriteriji za određivanje ovih sintaktičkih kategorija su mu, uglavnom, isto kao i kod Belića. Stevanović

³ Usp. za ovo još i Benveniste 1959, gdje se također govori o dvije vrste iskaza: 1) historijski iskaz i 2) diskurs, koji se mogu međusobno miješati (slično kao Musićevi »pripovijedanje« i »razgovor«): »La distinction que nous faisons entre récit historique et discours ne coincide donc nullement avec celle entre langue écrite et langue parlée. L'énonciation historique est réservée aujourd'hui à la langue écrite. Mais le discours est écrit autant que parlé. Dans la pratique on passe de l'un à l'autre instantanément. Chaque fois qu'au sein d'un récit historique apparaît un discours, quand l'historien par exemple reproduit les paroles d'un personnage ou qu'il intervient lui-même pour juger les événements rapportés, on passe à un autre système temporel, celui du discours. Le propre du langage est de permettre ces transferts instantanés« (74).

je pokušao »trenutak govora« (koji je uzrok mnogim nesporazumima, kako i sam kaže) objasniti (i pojasniti) na drugačiju način nego njegovi prethodnici.

Naime, on kaže »da se izraz 'momenat govora' može smatrati ispravnim samo ako se on uzima u značenju vremena govorenja, u kome se on očividno i upotrebljava. Ali dopuštajući da se on može tumačiti i da se, izgleda, tumači bukvalno - kao je d a n s e k u n d ili bilo kome, kao v r l o k r a t a k v r e m e n s k i r a z m a k - smatramo da je, mesto momenat govora, kao kao termin, bolje uzimati v r e m e g o v o r a ili, sa izvesnih razloga, još bolje - v r e m e n s k a s i t u a c i j a g o v o r e n j a « (1958: 32). Ta vremenska situacija govorenja, koju on kasnije naziva *vremenski period govorenja* (1967: 8, 14), nije omeđena određenim granicama, ali to ne znači da je i neodređena. Takav »period« određen je u svijesti onoga koji govori. Jer, »da bi uopšte moglo biti vremenskog određivanja, mora se misliti na jedan određeni trenutak, tj. određeni razmak prema kome se utvrđuje vremenski odnos onoga o čemu se govori« (S t e v a n o v i ć 1958: 33). I, ovaj razmak je u svakoj prilici drugačiji. (S t e v a n o v i ć 1959: 557).

Da bi što preciznije odredio granice između tri sintaktičke kategorije (indikativ, relativ, modus), Stevanović ističe da treba uzimati u obzir kriterij r e a l i z i r a n o s t i (odnosno nerealiziranosti) radnje. Tako, za označavanje nerealiziranih radnji glagolska se vremena upotrebljavaju modalno, jer su to radnje koje još nisu postale stvarnost, tj. te radnje su nerealizirana realnost (1958: 26-27). Prema tome, indikativna i relativna upotreba vremenâ su realizirana stvarnost u odnosu na modalnu upotrebu, koja to nije. Međutim, nije uvijek jednostavno utvrditi što je indikativ, što relativ, a što modus, jer »je vremenski momenat pri upotrebi ovog ili onog glagolskog oblika često od sporednog značaja« (Stevanović 1958: 28; usp. M i o n o v i ć 1987: 155-157).

Različiti pristupi (ukoliko su različiti) pitanju indikativne i relativne upotrebe vremenâ došli su do izražaja u direktnim diskusijama (na IV. Međunarodnom kongresu slavista u Moskvi 1958. godine) upravo ove posljednje trojice lingvista - Belića, Pospelova i Stevanovića (B o n d a r k o 1959).

Nešto drugačije ovom problemu pristupa A.V. Bondarko (također učesnik spomenutog kongresa i diskusije), koji ističe da je neophodno istraživati u kakvom se odnosu nalaze jedan prema drugom indikativ i relativ, s jedne strane, i kategorije aktualnosti i neaktualnosti glagolske radnje, s druge strane (1959; 132: usp. također K r i ž k o v à 1958). On kaže da je u analizi glagolskih vremena bitno razlikovati vanjezični trenutak govora od njegovog odraza u jeziku. jer je vanjezični trenutak govora element objektivnog vremena i to je, zapravo, u konkretnom

iskazu trenutak govora onoga koji govori (ili onoga čije riječi govorno lice govori). A jezični odraz pojma o trenutku govora jeste »gramatički trenutak govora«, koji je element jezičnog sistema (B o n d a r k o 1965: 46).

Čini nam se da Bondarko svojim, upravo ovakvim, pristupom donekle razmršuje »čarobni krug« indikativa i relativa, u koji su zapali njegovi prethodnici, o kojima smo upravo govorili. On upotrebu vremenâ razlikuje na dva plana: 1) na planu govora (*parole*), u kojem se značenje vremenskih oblika određuje s obzirom na trenutak govora govornog lica (ili s obzirom na neki drugi trenutak - radnju izvan govora) i 2) na planu jezika (*langue*), gdje se to značenje određuje u odnosu na gramatički trenutak govora. Na osnovu tih odnosa on i definira nejednake upotrebe (značenja) vremenskih oblika: »Esli vremennoe značenie formy pri ee funkcionirovanii sootneseno s momentom reči govorjaščego, to pered nami absoljutnoe upotreblenie vremeni. Esli že vremennoe značenie funkcionirujuščej formy sootneseno s kakim-libo inym momentom, my imeem delo s upotrebleniem odnositel'nyh. Esli zafiksirovannoe vo vremennoj forme otnošenje k grammatičeskomu momentu reči sootvetstvuet otnošeniju dejstvija k vnajazykovomu momentu reči, to pered nami prjamoe upotreblenie glagol'nogo vremeni (naprimer, esli dejstvie proizošlo včera i upotreblena forma prošedšego vremeni). Esli že zaključenoe v forme vremeni otnošenje k grammatičeskomu momentu reči razhoditsja s otnošeniem dejstvija k obaektivnomu momentu reči, to nalico perenosnoe upotreblenie glagol'nogo vremeni (dejstvie proizošlo včera, a upotreblena forma nastojaščego vremeni)« (1965: 47). Dakle, po tradicionalnoj teoriji o sintaktičkim kategorijama apsolutna (*absoljutnoe upotreblenie*) i direktna (*prjamoe upotreblenie*) upotreba vremenâ bile bi ista stvar - indikativ, kao što bi relativna (*otnositel'noe upoteblenie*) i prijenosna (*perenosnoe upotreblenie*) upotreba bile relativ. Razlika između apsolutne i relativne vremenske upotrebe može se ispoljiti samo u konkretnom iskazu, jer u mofrološkom (gramatičkom) sistemu, izvan konteksta, nema ni apsolutnog ni relativnog vremenskog značenja (B o n d a r k o 1971b: 127). Za Bondarka ova razlika između apsolutne i relativne upotrebe vremenâ nije samo faktor govora, već i jezika, jer je na primjer, relativna upotreba vremenskih oblika sastavni dio strukture određenih tipova zavisnosloženih rečenica. Prema tome, »absoljutnoe i odnositel'noe značenija - eto častnye značenija grammatičeskijh form, i, kak vse častnye značenija, oni imejut otnošenje ne tol'ko k reči, no i k jazyku, k zakonovernostjam funkcionirovanija edinic sistemy jazyka« (1971:128).⁴

4 Ako pažljivo proanaliziramo Bonarkov pristup ovom pitanju, onda ćemo zapaziti da su kod njega svi odnosi i značenja vremenskih oblika, zapravo, rezultat »ponašanja« leksičkih sredstava i rečenične sintakse, odnosno da su, u manjoj ili većoj mjeri, zavisni od konteksta.

Ovakav pristup problemu upotrebe vremenâ odvest će Bondarka u funkcionalno izučavanje gramatičkih kategorija, kao što su temporalnost, aspektualnost, modalnost i sl., a što će ga približiti, jednim dijelom, generativnom proučavanju jezika (usp., između ostalog, B o n d a r k o 1971a).⁵

Funkcionalni pristup, koji se zasniva na ideji funkcije i značenja u jeziku, odnosno na ideji o semantizaciji morfoloških izraženih i neizraženih gramatičkih kategorija i značenja (usp. V s e v o l o d o v a 1984), imao je svoju ulogu u lingvistici i prije 20. st., a posebno u istraživanjima glagolskog vida i svih značenja koja su povezana s ovom kategorijom, počevši još od M. Smotrickog i J. Križanića pa nadalje.⁶

Gledajući iz današnjeg ugla, čini se da su vidsko-vremenska ispitivanja u slavenskim jezicima, i po samoj logici stvari, morala da imaju, kao polazni kriterij, upravo funkcionalne osnove. Funkcionalno proučavanje aspektualno-temporalnih odnosa i značenja dobija svoje prve vidljive naznake u, nazovimo ga tako »Miklošičevom pravilu«, koje se sastoji u konstataciji da pitanje »Što sada radiš?« možemo odgovoriti samo imperfektnim glagolom, odnosno da gramatičko sadašnje vrijeme isključuje mogućnost upotrebe svršenog vida (usp. V o j v o d i ć 1988). Ova funkcionalnost poprma veoma jasne konture u aspektološkim ispitivanjima A. Belića, tj. kroz njegove (gore spomenute) pojmove »indikativa« i »relativa« kao opća sintaktička značenja vidsko-vremenskih oblika. pojedini nosioci praške škole, primjenjujući u svojim istraživanjima, kako aspektološkim tako i drugim, princip binarnih opozicija (koje se, uostalom, i danas nalaze u osnovi teorije funkcionalne gramatike), izdigli su funkcionalni pristup ne samo na razinu metode sa jasnom koncepcijom, već i na razinu posebnog pravca u lingvistici.⁷

Svoju ekspanziju aspektološka istraživanja mogu zahvaliti upravo funkcionalnom pristupu, a naročito jednoj od varijanti toga pristupa, koja se formirala tokom posljednjih dvadesetak godina u sovjetskoj lingvistici. U središtu takvog funkcionalnog pravca, odnosno modela u nauci o jeziku i koji je najbolje zaživio u sovjetskoj lingvističkoj sredini, jeste orijentacija na pojam *funkcionalno-semantičkog polja*, u čijoj osnovi leže, što valja i podvući, sintaktički odnosi.

⁵ Generativni pristup u proučavanju vida i vremena (u češkom i ruskom jeziku), i to razlikujući indikativnu i relativnu upotrebu, s jedne, i aktualnu i neaktualnu upotrebu, s druge strane, uzeto je u obzir dvoje čecoslovačkih slavista u jednom svom zajedničkom radu (P a n e v o v à, S g a l l 1973).

⁶ Naše viđenje međusobne povezanosti aspektoloških ispitivanja i funkcionalnog pristupa u lingvistici izložili smo u referatu »Razvoj aspektologije kao doprinos stvaranju suvremene funkcionalne gramatike« na XXVIII. skupu slavista Srbije (Beograd, 25-27. januara 1990); tekst, koji slijedi, predstavlja, u osnovi, dio izlaganja sa toga skupa.

⁷ Protagonist ove varijante funkcionalnog pravca je poznati aspektolog A. V. Bondarko, koji se danas nalazi na čelu projekta: »Teorija funkcionalne gramatike. Analiza funkcionalno-

Pojam funkcionalno-semantičkog polja povezuje se obično sa predstavom o određenom prostoru u kome se formiraju centralne i periferne komponente, ističu segmenti ukrštanja sa drugim »prostorima« (odnosno poljima).⁸ Sovjetski aspektolozi razlikuju, s obzirom na vrstu centra, četiri grupe polja.⁹

Mi ćemo se ovdje zadržati samo na jednoj grupi polja, i to na onoj koja je gotovo u cijelosti obuhvaćena uglavnom aspektološkim istraživanjima (odnosno aspektualnošću u širem smislu riječi), a to je grupa sa *predikativnim* centrom,¹⁰ odnosno grupa koja obuhvaća opća sintaktička značenja vidsko-vremenskih oblika. Pojam aspektualnosti pripada jednoj široj funkcionalnoj sferi, koja je povezana sa idejom vremena.¹¹ Ovakva, u širem smislu shvaćena, aspektualnost, odnosno svi aspektualno-temporalni

semantičkih polja«. Prvi rezultati finalne realizacije ovoga projekta, čiji je pokrovitelj Institut za lingvistiku AN SSSR-a u Lenjingu, objavljeni su u prvom od šest, predviđenih ovim projektom, monografija (vid. B o n d a r k o 1987). Objavljena monografija, čiji je autor grupa cijenjenih lingvista-aspektologa (A. V. Bondarko, Ju. S. Maslov, M. A. Šel'kin i dr.), predstavlja, zapravo, i prvu *funkcionalnu aspektologiju*, jer obrađuje upravo one gramatičke kategorije koje se nalaze isključivo u domeni aspektoloških istraživanja.

Zasada se ova varijanta funkcionalne analize (kao jedna od komponenti šireg funkcionalnog pravca u lingvistici, kojeg su, kroz duži vremenski period, utemeljila poznata lingvistička imena, kao što su: A. A. Potebnja, J. Baudouin de Courtenay, A. M. Peškovskij, I. I. Meščaninov, V. V. Vinogradov, V. Mathesius, R. O. Jakobson, E. Benveniste, A. Martinet i dr.) primjenjuje uglavnom na građi jednog jezika (ruskog). Međutim, takva varijanta funkcionalnog pristupa sadrži i sve potrebne osnove za uporedno funkcionalno proučavanje dvaju ili više jezika, naročito kada je riječ o aspektološkim ispitivanjima.

8 Funkcionalno-semantičko polje nastaje zajedničkim semantičko-funkcionalnim djelovanjem gramatičkih (tj. morfoloških i sintatičkih) sredstava, s jedne strane, i leksičkih, leksičko-gramatičkih i tvorbenih sredstava, s druge strane. Dakle, riječ je o uzajamnom djelovanju elemenata raznih nivoa na funkcionalnoj osnovi. Takvo polje, tj. takvo semantičko-funkcionalno djelovanje odraz je realnih (vremenskih, prostornih, kvantitativnih, kvalitativnih i dr.) odnosa ili pojava, koje se odnose ne samo na jezik i govor, već i na najsloženije procese misaono-govorne aktivnosti. Drugim riječima, funkcionalno-semantička polja učestvuju, kao jedan od najvažnijih faktora, u stvaranju iskaza kao smisaone cijeline (usp. B o n d a r k o 1981: 487-494; 1987: 28-39).

- Podrobnije o »principu polja« i njegovoj strukturi sa općelingvističkog stanovišta vid., između ostalog, u: A d m o n i 1964; D a n e š 1966; G u l y g a, Š e n d e l ' s 1969; Š č u r 1974.

9 U prvom redu to je grupa polja sa *predikativnim* centrom, zatim grupa sa *predmetnim* (ili subjektno-objektnim) centrom te grupa polja sa *kvalitativno-kvantitativnim* centrom i najzad, grupa polja u kojima ulogu centra imaju razne *priloške oznake* (vid. Bondarko 1984: 494-497).

10 Grupa polja sa predikativnim centrom, kao jedna od najrazuđenijih i najsloženijih, dosada je najviše istraživana, a možemo slobodno reći da su i principi suvremene funkcionalne gramatike upravo na njoj najšire isprobani. Mislim da ne bi bilo pretjerano, ako se kaže da su rezultati tih proba, odnosno istraživanja imali i povratno djelovanje na razvoj funkcionalne gramatike kao teorije. - O pojmu »predikativnosti« vidi M e š č a n i n o v 1982: 7-44, 228-271; vid. o tome također (niz radova) u: A d m o n i 1975: 133-182.

11 O kategoriji vremena sa raznih (a prije svega sa lingvističkog) stanovišta vid. u: Š t e p á n 1987, gdje se nalazi i obiman popis najvažnije literature o tom pitanju.

odnosi, koji se u funkcionalnoj gramatici istražuju u okviru kompleksa polja aspektualnosti, te polja *temporalnosti*, *vremenske lokaliziranosti* i *taksisa*, predmet su ispitivanja suvremene aspektologije, tj. discipline koja se posljednjih godina počinje čak izdvajati i formirati kao samostalna lingvistička disciplina.

Aspektualnost (u užem smislu) kao funkcionalno-semantičko polje odnosi se ne samo na glagolski predikat (tj. glagolsku radnju) već i na druge elemente iskaza, a podrazumjeva tzv. »unutrašnje vrijeme« radnje, čija struktura obiluje raznovrstošću proticanja radnje u vremenu. Takvu aspektualnost (kao kompleks polja) čine polja kao što su: 1) polje *limitativnosti*, koje predstavlja, u najširem smislu riječi, vremensku granicu radnje; 2) polje *trajnosti*, koje obuhvaća ona jezična sredstva kojima je izražavanje vremenske dužine (trajanja) radnje, zajednička semantička funkcija. Ovo polje (2) usko je povezano s poljem *količine i broja* (3), kojim se izražava kako jednokratnost tako i višekratnost radnje. Polje *faznosti* (4) predstavlja izražavanje početka, prestanka i nastavka radnje, dok polje *perfektnosti* (5), koje ovdje navodimo kao posljednje od aspektualnih polja, izražava uzročno-posljedičnu vezu koja postoji između dviju radnji. (O navedenom kompleksu polja vid. B o n d a r k o 1987: 40-209). Valja napomenuti da kategorija vida u slavenskim jezicima predstavlja gramatički centar aspektualnosti kao kompleksa ovih funkcionalno-semantičkih polja.¹²

»Čiste« aspektualne odnose teško je odvojiti od aspektualno-temporalnih. Zbog toga su granice aspektualnosti pomične i neodređene. Predmet proučavanja aspektologije je i semantička kategorija *vremenske lokaliziranosti* (B o n d a r k o 1987: 210-233), koja predstavlja poseban splet aspektualnih i temporalnih elemenata. U slavenskim jezicima ne postoji poseban sistem gramatičkih oblika koji bi izražavao lokaliziranost (tj. konkretnost) ili nelokaliziranost (tj. nekonkretnost, apstraktnost) radnje u vremenu, ali kategorija vida i vremena u svom funkcioniranju posredno utječu na formiranje navedenih semantičkih razlika, odnosno kategorijâ. koje su formalno-gramatički nevidljive, i koje se zbog toga ponekad nazivaju i »skrivenim kategorijama« (usp. B o n d a r k o 1984: 502).¹³ Da li je radnja lokalizirana ili nije ne određuje se u odnosu na trenutak govora, već u odnosu na čitavu vremensku os kao cjelinu. Drugim riječima funkcionalno-semantičko polje *vremenske lokaliziranosti* podrazumjeva

¹² Značenja navedenih funkcionalnih-semantičnih polja aspektolozima su odavno poznata, i ona su najčešće i velikim dijelom proučavana kao načini ili vrste radnje (sposoby glagol'nogo dejstvija).

¹³ Širi opis »skrivenih« značenja vidsko-vremenskih oblika sa funkcionalno-gramatičkog, a posebno sa funkcionalno-stilskoga daje G l o v i n s k a j a (1989).

poseban tip međusobnog odnosa »unutarnjeg« i »vanjskog«¹⁴ vremena, odnosno nekakvu vrstu prelazne semantičke kategorije između polja aspektualnosti i polja temporalnosti.¹⁵

Funkcionalno-semantičko polje *temporalnosti* (B o n d a r k o 1971a: 35-45; usp. također B o n d a r k o 1965 i 1968) predstavlja tzv. »vanjsko vrijeme« glagolske radnje, ili, drugim riječima kazano, podrazumjeva odnos radnje prema trenutku govora ili prema nekom drugom trenutku (usp. B e l i ć e v e »indikativ« i »relativ«). U ovom polju gramatička kategorija vremena (kao sistem vremenskih oblika) ima funkciju centra, a leksički pokazatelji i konstrukcije, koji imaju određeno vremensko značenje, imaju funkciju periferije. Polje temporalnosti nikad ne obuhvaća samo jedan vremenski plan.

U okviru aspektualno-temporalnih odnosa posebno mjesto zauzima *taksis*,¹⁶ kao funkcionalno-semantičko polje koje predstavlja unutarnji vremenski odnos između radnji. Naime, riječ je o takvim odnosima kao što su istovremenost, prijevremenost i poslijevremenost, koji suodnose sa aspektualnim značenjima, kao i sa raznim modalnim odnosima, ali u okviru samo j e d n o g vremenskog plana.¹⁷

Navedena funkcionalno-semantička polja, koja predstavljaju pojam aspektualnosti u njegovom najširem smislu, isprepliću se i u užoj su vezi s drugim funkcionalno-semantičkim poljima, kao što su polja modalnosti, personalnosti i sl. Također su u, nešto daljoj, vezi i sa poljima kao što su kvalitativnost, komparativnost, posesivnost, lokativnost itd. Suvremena aspektologija mora uzimati u obzir ovakve odnose, koji, u određenom smislu, izlaze iz okvira njenog proučavanja.

Dovodeći ovdje u direktnu vezu aspektologiju (tj. vidsko-vremenska ispitivanja) sa funkcionalnom gramatikom, želimo, između ostaloga, istaći da su one upućene jedna na drugu: prva - kao lingvistička disciplina, druga - kao lingvistička metoda. Njihovo povezivanje i međusobna uzajamnost nisu slučajni. Naime, glagol sa svojim vidsko-vremenskim sistemom, odnosno kao nosilac predikativnog centra u funkcionalnom smislu, ima ulogu jednog od najvažnijih integrativnih faktora u funkcioniranju jezika, što uvjetuje da njegova značenja (odnosno sredstva, kojima se dolazi do tih značenja)

14 O odnosu »unutarnjeg« (*temps impliqué*) i vanjskog« (*temps expliqué*) vremena vid., između ostalog, u: G u i l l a u m e 1973: 47-48.

15 Usp. D i k r o , T o d o r o v 1987: 237-293, gdje je pristup osnovnim elementima aspektualno-temporalnih odnosa i značenja (mislimo na: »semantički pojam vremena«, »vrijeme u govoru«, »akt iskazivanja«, »govornu situaciju« i sl.) blizak funkcionalnom pristupu.

16 Termin »taksis« u lingvistici prvi je uveo J a k o b s o n (1957: 4 i d.); više o taksisu kao funkcionalno-semantičkoj kategoriji (polju) vid. u: B o n d a r k o 1985 i 1987: 234-319.

17 O funkcioniranju, kao i o nekim mogućim načinima izražavanja takvih odnosa vid. K r a v a r 1978; F o n t a i n e 1988; usp. također Č m e j r k o v a 1982; V o j v o d i ć 1989b.

izbijaju prvi plan. Kako su takva značenja, odnosno sredstva, upravo dio sadržaja koji proučava funkcionalna gramatika, ne bi trebalo da bude čudno, što su i principi te gramatike najčešće i najšire dosada primjenjivani u okviru aspektoloških istraživanja.

2. Umjesto zaključka

Primjena tradicionalne podjele upotrebe vremenskih oblika (na indikativ i relativ) na slavenske jezike, po našem sudu, ne zadovoljava. Naime, terminologija koja se koristi u istraživanju zapadnoevropskih jezika direktno se prenosi u istraživanje slavenskih jezika, što često dovodi u zabludu. Drugim riječima, ovakvo razgraničenje prihvatljivije je i primjerenije za »bezvidske« jezike, nego za »vidske«. Dakle, kad se radi o dva, na međusobno gramatički različite načine uređena, sistema, onda tu činjenicu valja i uzimati u obzir. Da se ta činjenica, u najvećem broju slučajeva, ne uzima u obzir, pokazuje nam gotovo svako dosadašnje konkretno lingvističko ispitivanje (analiza) upotrebe vremenskih oblika u slavenskim jezicima. Također svako takvo ispitivanje ispoljava i nemoć ove teorije da u svojoj primjeni jasno razgraniči različite upotrebe vremenâ (tj. miješa indikativna i relativna značenja); u prvom redu, zbog toga što ne vodi dovoljno računa o konstantnoj sprezi vida i vremena, koja je karakteristična za slavenske jezike.

Čini nam se da je rješenju ovog problema bi najbliži A. V. Bondarko, kod je pokušao razdvojiti indikativnu i relativnu upotrebu vremenskih oblika od njihove aktualne i neaktualne upotrebe.¹⁸

Gotovo svi lingvisti koji su se bavili pitanjem upotrebe vremenskih oblika poistovjećivali su objektivni (dakle, izvanjezični, egzistencijalni) trenutak govora sa gramatičkim (dakle, unutarjezičnim, tj. jezičnim) trenutkom govora. Sa određenog općelingvističkog ili filozofskog stanovišta njih se može promatrati kao međusobno neodvojive pojmove. Međutim, kad

¹⁸ Pojmovno-terminološki instrumentarij koji bi, pored ovakvih Bondarkovih razgraničenja, također mogao biti podesan u lingvističkim ispitivanjima vida i vremena jeste onaj koji koristi M. Kravar u svojim radovima (»aktualni i virtualni indikativ«); vid., između ostaloga, K r a v a r 1972 i 1984.

Čini se da bi veoma prihvatljiv bio i način određivanja, odnosno klasifikacija upotrebe i značenja glagolskih oblika koju primjenjuje M. A. Šeljakin. Naime, značenja glagolskih oblika on svodi na »viševremenska« (Die polytemporalen verbalen Sachverhalte) i »jednovremenska« (Die monotemporalen verbalen Sachverhalte). Svako od ovih značenja sadrži »samostalnu glagolsku radnju« (Isolierte Handlungen) koja obuhvaća »sferu i komunikacije i informacije« (Ebene der Kommunikation und Information) i »korelativnu glagolsku radnju« (Korrelative Handlungen) koja obuhvaća samo »sferu informacije« (Ebene der Information). Na osnovu ovakve klasifikacije Šeljakin dobija sva posebna značenja vidsko-vremenskih oblika koja proizlaze iz njihove upotrebe. Osim toga ovaj lingvist, razmatrajući vremenske odnose, 'ni u jednom trenutku ne ispušta iz vida kategoriju glagolskoga vida, odnosno odnose i značenja koje vid u upotrebi nameće; vid. S c h e l j a k i n 1969.

je riječ o sintaksi (dakle, lingvistici u užem smislu), onda te pojmove valja razmatrati kao dvije zasebne kategorije. Predmet lingvistike (ovdje sintakse) treba da bude *g r a m a t i č k i*, a ne objektivni trenutak govora. Dalje, vremenske odnose koje nameće gramatički trenutak govora treba promatrati kako sa stanovišta jezika kao sistema tako i sa stanovišta njegove realizacije - konkretnog iskaza. Ovo posebno valja imati na umu kada se istražuje sintaksa glagolskih vremena u slavenskim jezicima, jer oni nemaju slaganja vremenâ (kakvo je, na primjer, u zapadnoevropskim i nekim drugim jezicima), u kojim bi odnos između gramatičkog trenutka govora i glagolske radnje bio »čisti« odraz odnosa između objektivnog trenutka govora i realizirane (odnosno realne) radnje. Neslaganje vremenâ u slavenskim jezicima uvjetovano je, prije svega, postojanjem vidске opozicije, tj. postojanjem, leksički i gramatički izraženih, kategorija svršenosti i nesvršenosti glagolske radnje.

U okviru slavenskog glagolskog sistema, na morfološkom nivou (dakle, izvan konteksta), vidski sistem može se promatrati kao sistem koji supostoji s vremenskim sistemom, dok se na nivou sintakse (dakle, u kontekstu) oni sjedinjuju u jednu jedinstvenu sintaktičku cjelinu - u vidsko-vremenski sistem. Osim toga, svaki glagolski oblik koji je vidski obilježen, u svojoj upotrebi, služeći kao sredstvo za izražavanje sintaktičkog vremena, ima i vrijednost posebnog stilskog sredstva (usp. P r o k o p o - v i ć 1982: 17-31; G l o v i n s k a j a 1989). Prema tome, slavenskoj upotrebi vremenâ ne može se prilaziti sa istih pozicija s kojih se prilazi upotrebi vremenâ u zapadnoevropskim jezicima (tj. jezicima, koji nemaju gramatički izraženu vidsku opoziciju).¹⁹

Funkcionalni pristup, koji polazi »od značenja ka formi« tj. »od funkcije ka sredstvu«, ali koji uzima u obzir i suprotan princip (»od forme ka značenju«, tj. »od sredstva ka njegovoj funkciji«), ne samo da dosljedno provodi gore navedenu distinkciju između objektivnog i gramatičkog trenutka govora, nego, kao takav, ne ostavlja mjesta za nedorečenosti koje su bile prisutne u ranijim istraživanjima općih sintaktičkih kategorija i značenja. Drugim riječima, svojom analizom funkcionalno-semantičkih polja funkcionalna gramatika ne samo da, u određenoj mjeri, razbija koncepciju »teorije indikativa i relativa« već je i prevazilazi (i teorijski i praktično).

Kad je riječ o slavenskim jezicima, onda valja poći (ne prilazeći ovom pitanju sa posebnih funkcionalno-gramatičkih pozicija) sa stanovišta da je svaka upotreba vremenâ, bila ona određena prema

¹⁹ Ostavljamo po strani, kao nerelevantne za naš rad, slučajeve u kojima se sintaktički (tj. upotrebom pojedinih glagolskih oblika) može izraziti binarna vidska opozicija, kao, na primjer, u francuskom jeziku; o tome, između ostaloga, vid. Č o s i ć 1978.

trenutku(periodu) govora ili prema nekom drugom trenutku, prije svega, **vidsko-vremenska**.

»Intervencijom« u vidsko-vremensku upotrebu, tj. dodavanjem raznih (najčešće leksičkih) sredstava u okviru raznovrsnih rečeničnih konstrukcija, nastaju specifični pomaci, odnosno dobija se novo značenje - *m o d a l n o*, ili se vidsko-vremensko potvrđuje i precizira.²⁰ U modalnog upotrebi vidsko-vremenski odnosi postaju sporedni, a ističu se određeni lični (subjektivni) stavovi (o odnosu vida i modalnosti vid. P a i l l a r d 1988).

Samom analizom primjera upotrebe vremenskih oblika može se zapaziti da modalna upotreba (usp., i između ostaloga, K r a v a r 1984; V o j v o d i ć 1990) zahtijeva posebne kontekstualne uvjete, za razliku od vidsko-vremenske upotrebe (usp. npr. V o j v o d i ć 1989a), gdje je najvažnije kada se radnja vrši. Prema tome, ako podemo od ovog kriterija - »kada« (tj. na kojem od tri vremenska plana - sadašnjosti, prošlosti i budućnosti)²¹ se radnja (iz)vrši - onda imamo *vremensku upotrebu* glagolskih oblika.

Svaki put kad se (u okviru vremenske upotrebe) pokuša dosljedno razgraničiti indikativna od relativne upotrebe vremenā, onda se mora imati na umu da su za takvo razgraničenje važna, prije svega, razna leksička sredstva, čija upotreba (rekcija) traži odgovarajuću vrstu glagolske radnje (u »vidskim« i »bezvidskim« jezicima, odnosno svršeni ili nesvršeni vid u »vidskim« jezicima). Drugim riječima, leksička i sintaktička spojivost riječi imaju primarnu ulogu u određivanju ne samo općih već i posebnih sintaktičkih značenja. Neposredno u vezi s time je i sposobnost vida da utječe na izbor (razgraničenje) vremenske upotrebe glagolskih oblika (usp. T i m b e r l a k e 1982).

Podemo li od kriterija »ne-kada«, tj. kako pod kojim uvjetima) se (iz)vrši radnja, onda je riječ o *modalnoj upotrebi* glagolskih oblika. Međutim, valja dodati da u praksi »čiste« modalne upotrebe nema; ona je uvijek, u manjoj ili većoj mjeri, praćena vremenskim odnosima. To važi i za vremensku upotrebu, koju uvijek prate modalni odnosi (makar bili i najminimalniji).

Za određivanje općih značenja vidsko-vremenskih oblika najvažnije je odrediti se prema informaciji (tj. razumjeti poruku), i to tako da ustanovimo što je bitno za radnju: vrijeme (iz)vršenja ili nešto drugo.

A što se tiče vida, za nj možemo reći da je konstanta, koja je neodvojiva od ovih dviju upotreba (vremenske i modalne) glagolskih oblika,

²⁰ Usp. Đurović 1956, gdje se modalnost shvaća kao osnovni konstituiraajući faktor svake rečenice. Široka sfera upotrebe ove gramatičke kategorije vidljiva je i iz sljedeće definicije ovog lingviste: »Modalnost' je gramticky (v tom i lexikálno-syntaktický a intonačne) vyjadrený postoj hovoriaceho k realnosti výpovede (jej predikačného jadra alebo niektorej jej časti)« (1956: 9).

²¹ Pored ova tri plana, moguće je govoriti i o četvrtom vremenskom planu - *avevremenosti*; usp. pojam »vremennāja nelokalizovanost'« u: B o n d a r k o 1987: 217-226.

što, zapravo, znači da se (kad je riječ o sintaksi) mora promatrati isključivo u sprezi s gramatičkom kategorijom vremena.

Pretpostavljamo da bi upravo ovakva dvojaka podjela (kao polazna odrednica u razmatranju općih sintaktičkih vidsko-vremenskih značenja) mogla dosljednije razgraničiti svaku upotrebu glagolskog (dakle, vidsko-vremenskog) oblika.

Literatura:

- A d m o n i, V. G. 1964. *Osnovy teorii grammatiki*. Moskva - Leningrad
- A d m o n i, V. G. (red.) 1975. *Teoretičeskie problemy sintaksisa sovremennyh indoevropskih jazykov*. Leningrad: Nauka.
- B e l i ć, A. 1927. »O upotrebi vremena u srpskohrvatskom jeziku«, *Južnoslovenski filolog* XVII: 179-189.
- B e l i ć, A. 1941. *O jezičkoj prirodli i jezičkom razvitku*. Beograd: Posebna izdanja SKA, knj. CXXXIV.
- B e n v e n i s t e, E. 1959. »Les relations de temps dans le verbe français« *Bulletin de la Société linguistique de Paris*, t. LIV, fasc. 1: 69-82
- B o n d a r k o, A. V. 1959. »Voprosy glagol'nogo vremena na IV međunarodnom saezde slavistov«, *Voprosy jazykoznanija*, 3: 131-135.
- B o n d a r k o, A. V. 1965. »Ob odnositel'nom i absoljutnom upotreblenii vremen v ruskom jazyke (v svyazi s voprosom o 'temporal'nosti)«, *Voprosy jazykoymnija*, 6. 44-54.
- B o n d a r k o, A. V. 1968. *Sistena vremen russkogo glagola (v svyazi s problemej funkcional'no-semantičeskih i gramatičeskih kategorij)*. Leningrad: Avtoref. dokt. diss.
- B o n d a r k o, A. V. 1971a. *Gramatičeskaja kategorija i kontekst*. Leningrad: Nauka.
- B o n d a r k o, A. V. 1971b. *Vid i vremena russkogo glagola: Značenie i upotreblenie*. Moskva: Prosveščenie.
- B o n d a r k o, A. V. 1981. »Osnovy postroenija funkcional'noj grammatiki«, *Izvestija AN SSSR: Serija literatury i jazyka*, 6: 492-503.
- B o n d a r k o, A. V. 1985. »O taksise (na matriale russkogo jazyka)«, *Zeitschrift für Slavistik*, 1: 3-16.
- B o n d a r k o, A. V. (red.) 1987. *Teorija funkcional'noj grammatiki: Vvedenie. Aspektual'nost'. Vremennaja lokalizovanost'. Taksis*. Leningrad: Nauka.
- B r u g m a n n, K. 1904. *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Bd. 3. Strassburg.
- Č m e j r k o v a, S. 1982. »Glagol'nove vremena v povestvovatel'nom tekste«, *Československá rusitika*, 2: 67-74.
- Č o v i ć, B. 1970. »Upotreba imperfektivnog i perfektivnog prezenta u suvremenom ruskom književnom jeziku (na materijalu romana A. N. Tolstoja 'Petar Prvi' i 'Hod po mukama')«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. XIII/2: 615-658.
- Č o s i ć, V. 1987. »Opozicija imparfait passé simple u francuskom jeziku«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 17(10): 187-206.
- D a n e š, F. 1966. »The Relation of Centre and Periphery as a Language Universal«, *Travaux linguistiques de Prague*, 2: 9-21.
- D e l b r ü c k, B. 1987. *Vergleichende Syntax der indogermanisch sprachen*, Bd. 2. Strassburg.
- D i k r o, O., Todorov, C. 1987. *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku*, II, prev. sa fr. S. Grahek i M. Popović. Beograd: Prosveta.

D u r o v i č, L'. 1956. *Modálnost': Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnoticích vzťahov v slovenčine a ruštine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

F o n t a i n e, J. 1988. »Des rapports de l'aspect et du temp dans les gérondif et les participes du verbe russe contemporain«, Communications de la délégation française au Xee Congrès international des slavistes (Sofia, 14-22 septembre 1988), *Revue des études slaves*, LX/1: 51-64.

G l o v i n s k a j a, M. Ja. 1989. »Semantika, pragmatika i stilistika vido- vremennyh form« - u: *Grammatičeskie issledovanija funkcionalno stilističeskikh aspekt: Superseg mentnaja fonetika. Morfoložičeskaja semantika*. Moskva; Nauka, 74-146.

G u i l l a u m e, G. 1973. »Immanence et transcendance dans la catégorie du verbe« - u: Gullaume G., *Language et science du langage*, 3 - e éd. Paris: Nizet, 46 -59.

G u l y g a, E. V., Š e n d l e ' s, E. I. 1969. *Grammatiko-leksičeskie polja v sovremennom nemeckom jazyke*. Moskva.

J a k o b s o n, R. 1957. *Shifers, Verbal Categories and the Russian verb*. Harvard University.

J o n k e, I. J. 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb, Znanje.

K r a v a r, M. 1972. 175«Opposizioni sintattiche sul piano del temp virtuale«, *Proceedings of the eleventh International congress of Linguists* (Bologna_Florence, aug. 28 - sept. 2), I: 841-850.

K r a v a r, M. 1978. 175«Verbal Aspect and Relative Time«, *radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. 17(10):149-163.

K r a v a r, M. 1984. »Modalna tipologija hipotetičkoga peioda u hrvatsko-srpskom jeziku«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 14: 11-20.

K r a v a r, M. 1985. »K voprosu o soglasovanii vremen v rusckom literaturnom jazyke« - u: *Mélanges Skok*. Zagreb: JAZU, 249-261.

K r i ž k o v á, H. 158. »K problematice aktuálnih a neaktuálnih užiti časovych a vidovych forem v češtine a ruštine«, *Československá rusistika*, 4: 185-200.

K r i ž i ž k o v a, E. 1962. »Nekotorie problemy izučenija kategorii vremeni v sovremennom rusckom jazyke«, *Voprosy jazykoznanija*, 3: 249-261.

L a G r a s s e r i e, R. (de) 1888. *De la catégorie du temps*. Paris.

M a r e t i ć, T. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Naklada Jug. nakl. D. D., »Obnova«.

M e š č a n i n o v, I. I. 1982. *Glagol*. Leningrad: Nauka.

M i n o v i ć, M. 1987. *Sintaksa srpskohrvatskog - hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole: rečenica, padeži, glagolski oblici*. Sarajevo: Svjetlost.

M u s i ć, A. 1926. »Prilozi nauci o upotrebi vremena u srpsko-hrvatskom jeziku«, *Glas SKA*, 121: 109-176.

N o v i k o v a, E. A. 1972. *vremennoe oformelenie izjasmitel'nyh predložnij v rusckom, ukrajinskom i pol'skom hazykah*. Voronež: Avtoref. kand. diss.

P a i l l a r d, D. 1988. »Aspect et modalité: a propos de l'alternance perfectif/imperfectif dans les énoncés modaux«, Communication de la délégation française au Xee congrès international des slavistes (Sofia, 14-22 sept. 1988), *Revue des études slaves*, LX/1: 65-76.

P a n e v o v á, J., S g a l l, P. 1973. »Čas a vid českého a ruského slovesa«, *Slavia* 1: 16-24.

P a u l, H. 1880. *Principien der Sprachschichte*. Halle.

P o s p e l o v, N. S., 1955. »Prjamoje i otnositel'noje upotreblenie form nastojaščego i buduščego vremeni glagol v sovremennom rusckom jazyke« - u: *Issledovanija po grammatike rusckog literaturnogo jazyka*. Moskva : Izdel'svo AN SSSR, 206-246.

P o s p e l o v, N. S. 1966. »O dvuh rjadah grammatičeskikh značnij glagol'nyh form vremeni v sovremennom rusckom jazyke«, *Voprosy jazykoznanija*, 2: 17-29.

Прокороповић, Е. Н. 1982. *Глагол в предложении: Семантика и стилистика видо-временных форм*. Москва. Наука.

Размусен, Л. 1891. *О глагол'ных временах и об отнесеніи их к видам в русском, немецком и французском языках*. Извлечено из 175 *Журнала Министарства народнога просвећенія*.

Шчелјакин, М. А. 1969. »Der Gebrauch der Aspekt und Tempusformen des Indikativs in der russischen Sprache: Versuch einer algorithmischen Beschreibung«, *Fremdsprachenunterricht*, 13: 108-120.

Стаһ, Ј. М. 1907. *Kritisch-historische Syntax des griechischen Verbums der klassischen Zeit*. Heidelberg.

Стевановић, М. 1958. »Начин одређивања значења глаголских времена«, *Јужнословенски филолог*, XXII: 19-48.

Стевановић, М. 1967. *Функције и значења глаголских времена*. Београд: Посебна издања SANU, CDXXII, Оделjenje literature и језика, књ. 20.

Стевановић, М. 1969. *Савремени српскохрватски језик II: Синтакса*, Београд: Научна књига.

Џур, Г. С. 1974. *Теориј поља в лингвистике*. Москва. Наука.

Штепан, Ј. 1987. *Час ве вете а тексту*. Прага: Универзита Карлова.

Тимберлаке, А. 1982. »Invariance and the syntax of Russian aspect« - u: *tense-Aspect: Between Semantics & Pragmatics*, P. J. Hopper (ed.) Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 305-331.

Војводић, Д. 1988. »Употреба перфективног презента у значењу садашњости у руском, хрватско-српском и осталим словенским језицима (?)«, *Радови Филозофског факултета у Задру*, 27(17): 48-60.

Војводић, Д. 1989а. »Футур глагола свршеног вида у руском језику«, *Радови Филозофског факултета у Задру*, 28(18): 69-88.

Војводић, Д. 1989б. »Модална употреба руског и хрватско-српског перфективног презента у увјетним реченицама«, *Живи језици*, XXXI/1-4: 24-31.

Војводић, Д. 1990. »Два модал'них значењја перфективног презента в руском језику и их еекваленту в србскохорватском језику«, *Славист*, 1: 53-59.

Севољодова, М. В. 1984. »Лингвистическије проблемы семантизацији грамматики«, *Русскиј јазык за рубежом*, 6: 61-67.

Dojučil Vojvodić: GENERAL SYNTACTIC MEANINGS OF ASPECT-TENSE FORMS

S u m m a r y

Alongsid a critical review, the article presents different approaches to the question of investigating the uses and meanings of verbal tense forms in the Slavic languages. The greater part of the paper is devoted to the functional investigation of aspect-temporal relations which, according to the author, transcend (both theoretically and in practice) the well-known »theory of indicatives and relatives«.

The article lays special stress on the need to approach the Slavic use of tenses differently than one approaches the use of tenses in Western European languages that are characterized by the concordance of tenses. This is so because Slavic languages are characterized by an opposite phenomena, namely, the nonconcordance of tenses which is primarily conditioned by the existence of aspectual opposition, that is, by the existence of lexically and grammatically expressed categories of completeness and incompleteness of verbal action.

The author emphasizes that if verbal forms in Slavic languages have tense or modal meanings, will depend both on the lexical and syntactic connectability of words and on the ability of verbal aspect to influence the choice (determination) of usage of these forms.